

UNGDOM, IDRETT OG FRILUFTSLIV

Skillelinjer i ungdomsbefolkning og endringer fra 1992 til 2002

Olve Krange

Forsker ved Norsk institutt for oppvekst, velferd og aldring, NOVA

Åse Strandbu

Forsker ved Norsk institutt for oppvekst, velferd og aldring, NOVA

OPPSUMMERING AV FUNN

- Turer i skog og mark er den mest utbredte friluftslivsaktiviteten. Mindre enn halvparten (43 prosent) svarte at de sjeldent eller aldri deltar.
- For alle de fire måtene å drive friluftsliv som er målt i denne undersøkelsen har det vært en nedgang i aktivitetsnivået blant ungdom fra 1992 til 2002. Størst har nedgangen vært for fotturer og skiturer.
- Andelen som er på tur en eller flere ganger i uka, er i tidsperioden fra 1992 til 2002 redusert fra 25 til 14 prosent for guttene og fra 24 til 15 prosent for jentene.
- Det er like mange gutter og jenter som går tur en gang i uka eller mer. Blant de som aldri er på tur er guttene i flertall, mens jentene litt oftere rapporterer at de en sjelden gang tar en tur i skog og mark.
- Fotturer er like vanlig blant de yngste som de eldste ungdommene, noen færre midt i tenårene går på tur.
- Andelen som er aktive turgåere stiger jo mindre sted den unge bor, men det er ingen forskjeller i turinteressen mellom ungdom fra en stor eller en mellomstor by.
- Den kulturelle dimensjonen ved klassebegrepet – kulturell kapital – betyr mer for unges friluftslivsaktivitet enn inntektsmessige klasseforskjeller.
- Unge med foreldre fra ikke-vestlige land er oftere enn etnisk norske unge i gruppen som sjelden eller aldri går på tur i skog og mark. Mens nær tre av fire med innvandrerbakgrunn lar være å gå turer gjelder det samme under halvparten av de som har minst en av foreldrene født i Norge.

INNLEDNING

Denne teksten er basert på foredraget ”Ungdom, idrett og friluftsliv. Skillelinjer i ungdomsbefolkning og endringer fra 1992 til 2002” som ble holdt på konferansen ”Forskning i friluft 2005”. Resultatene er også presentert i rapporten ”*Ungdom, idrett og friluftsliv: skillelinjer i ungdomsbefolkningen og endringer fra 1992 til 2002*” (Krange og Strandbu 2004). Formålet med gjennomgangen er todelt. Vi viser endringer i ungdoms friluftslivsaktiviteter fra 1992 til 2002.

I tillegg undersøker vi om friluftsliv klarer å rekruttere bredt. Skal friluftslivet ha legitimitet som noe positivt i det norske samfunnet er det avgjørende at den rekrutterer og favner bredt, og at ingen grupper er systematisk underrepresentert. Her undersøkes friluftslivets rekkevidde langs flere mulige ulikhetsdimensjoner. Kjønn, alder, klassebakgrunn og bosted er de klassiske variablene i studier av sosiale skillelinjene i det norske samfunnet. I det moderne Norge hvor unge med innvandrerbakgrunn etterhvert utgjør en anseelig del av ungdomsbefolkningen, er det viktig også å studere majoritet/ minoritet som en potensielt forskjellskapende dimensjon.

Teksten har to hovedtema med underproblemstillinger:

1. Endringer fra 1992 til 2002 i ungdoms deltakelse friluftsliv:

- Hvilke endringer i ungdoms deltakelse i friluftsliv finner vi fra 1992 til 2002?
- Er det endringer i betydningen kjønn, alder, bosted, klassebakgrunn og minoritets-/majoritetsbakgrunn har for aktivitet fra 1992 til 2002?

2. Hvem driver med friluftsliv?

- Hva kjennetegner aktive og inaktive ungdommer med hensyn til kjønn, etnisitet, bosted, alder, sosial klasse og foreldrenes utdanning
- Har familiens økonomi betydning for deltakelse i friluftsliv?

DATAMATERIALET

Datamaterialene er to landsdekkende undersøkelser, *Ung i Norge 2002* og *Ung i Norge 1992*. Både i 1992 og i 2002 deltok nesten 12 000 ungdommer fra hele landet, fordelt over de tre klassetrinnene på ungdomsskolen og de tre på videregående skole. Begge undersøkelsene er landsrepresentative for ungdommer i Norge i alderen 13–19 år. Takk til alle deltakerne i undersøkelsen som brukte to skoletimer til å besvare mer enn 600 spørsmål, og til lærere og ansvarlige ved skolene som gjorde sitt for at datainnsamlingen gikk sin gang.

En grundigere gjennomgang av dataene fra disse undersøkelsene finnes i rapporten som foredraget er basert på. Flere detaljer finnes dessuten i metoderapporten fra prosjektet (Rossow & Bø 2003).

De fleste variablene blir beskrevet etter hvert som de brukes utover i artikkelen. Variablene innvandrerbakgrunn og klassebakgrunn trenger imidlertid noe mer plass og blir redegjort for under.

Innvandrerbakgrunn

Definisjonen av innvandrerbakgrunn er i denne artikkelen at de unge har to utenlandsfødte foreldre. Dette er i tråd med den definisjonen Statistisk sentralbyrå normalt operer med. Der det kun finnes opplysninger om den ene av foreldrene, og denne er født i utlandet, inkluderes ungdommen i gruppen med innvandrerbakgrunn. Alle utenlandsadopterte er regnet med i majoritetsbefolkningen. Med denne definisjonen har 2,9 prosent av deltakerne i *Ung i Norge 1992* og 5,6 prosent av deltakere i *Ung i Norge 2002* – innvandrerbakgrunn. Tall fra Statistisk sentralbyrå viser at antallet tenåringer med to utenlandsfødte foreldre utgjør 7 prosent av det totale antallet tenåringer i Norge (Rossow & Bø 2003). Det kan derfor se ut som ungdom med innvandrerbakgrunn er noe underrepresentert i materialet. Dette kan skyldes at

minoritetsspråklige elever oftere dropper ut av skolen. En annen mulighet er at elever kan ha flyttet ut av landet uten at dette er fanget opp av Folkeregisteret. Det kan også være at minoritetsspråklige elever med begrensede norskkunnskaper ikke fikk mulighet til å delta, da det ikke var ressurser til å oversette spørreskjemaet (Bakken 2003).

Opplysningene om hvilket land far og mor er født i brukes videre til å skille mellom bakgrunn fra vestlige og ikke-vestlige land. 94 personer som oppga at begge foreldrene var født i utlandet, hadde ikke oppgitt hvilket land foreldrene var født i. Svarene disse gir på andre spørsmål (blant annet om religion) bestemmer om de er innlemmet i kategorien med foreldre fra vestlige eller ikke-vestlige land.

Sosial klasse

Klassebakgrunn er målt med spørsmål om foreldrenes yrke. Ungdommene ble bedt om å oppgi både mors og fars yrke. I tillegg ble det spurt om hva foreldrene gjør når de er på jobb. Opplysningene ble kodet etter ISCO-88 – et system for yrkesklassifisering (ILO 1990; Hoffman 1993), og ble brukt som råmateriale for å dele ungdommene inn i seks klassekategorier. Klassekategoriene er mer utførlig beskrevet i (Skogen 1999). Inndelingen er brukt i en rekke ungdomsundersøkelser i regi av NOVA og tidligere Ungforsk.

Høyere og administrative stillinger omfatter ledere i offentlig og privat sektor, og selvstendige næringsdrivende som har 4–5 ansatte eller flere. Herunder hører direktører, og «ledere» som har et administrativt ansvar av forholdsvis betydelig omfang. I tillegg kommer militært personell med rangen oberst og høyere. Mellomlagene er delt inn etter fagområde. De *humanistisk/sosiale mellomlagene* omfatter lærere, utdannet helsepersonell, pedagoger, sosialarbeidere, kunstnere, biologer og visse grupper selvstendig næringsdrivende (som privatpraktiserende leger) med få ansatte. Dette er yrker som vanligvis krever to til tre års utdanning eller mer på universitet eller høyskole innen humanistiske fag, samfunnsfag eller sosialfag. De *teknisk/økonomiske mellomlagene* omfatter sivilingeniører, datafolk, markedsførere, arkitekter, økonomer, forskere i tekniske fag, polititjenestemenn i mellomstadiet, politijurister, militært personell fra og med løytnant til og med oberstløytnant, funksjonærer på mellomnivå som jobber med tekniske eller økonomiske spørsmål i privat virksomhet eller forvaltning, i tillegg til selvstendig næringsdrivende i slike yrker, forutsatt at de kun har noen ganske få ansatte. Kategorien dekker yrker som normalt krever to til tre års utdanning eller mer på universitet eller høyskole. *Lavere funksjonærer* er medarbeidere innen bank/forsikring, post, saksbehandlere, salgspersonell, tjenesteytere på lavere nivå i offentlig og privat sektor (som hjelpepleiere, hjemmehjelpere, resepsjonsyrker og lignende), vaktyrker, samt militært personell til og med fenrik. Dette er yrker som vanligvis krever mindre enn toårig høyskoleutdanning. *Primærnærings* omfatter bønder og fiskere. *Arbeidere* er lønnsarbeidere i manuelle yrker (som produksjonsarbeidere, sjåførere, maskinførere og håndverkere) og selvstendige håndverkere og sjåførere uten egne ansatte, eventuelt med noen få ansatte hvis vedkommende selv arbeider i produksjonen.

Det er rimelig å anta at fars yrke fremdeles har større betydning for familiens plassering i den sosiale lagdelingen, enn mors yrke. I tillegg er det større spredning i fedrenes plassering. For å unngå for kompliserte beregninger er fars yrke brukt til å bestemme det samlede målet på sosial bakgrunn. Der fars yrke ikke er oppgitt, brukes opplysninger om mors yrke. Med denne framgangsmåten får en den prosentvise klassefordelingen som er oppgitt i tabell 1. Åtte prosent gjenstår med uoppgitt. Dette er en sammensatt gruppe. For eksempel har 28 prosent av disse svart at far er utenfor arbeidsmarkedet, og seks prosent at far er død.

Et problem i vår sammenheng er at unge med bakgrunn fra ikke-vestlige land er overrepresentert i gruppen som ikke har svart på spørsmålet om mors og fars yrke. 28 prosent i denne gruppen har verken svart på mors eller fars yrke, mot 8 prosent i hele utvalget. Dette skaper problemer i analysene hvor vi tester om de observerte forskjellene mellom ungdom med innvandrerbakgrunn og etnisk norske ungdommer skyldes klasseforskjeller. Hvis vi antar at gruppen på 28 prosent som ikke har svart på spørsmål om foreldrenes yrke oftere hører til blant de laveste kategoriene i klassehierarkiet, kan vi fastlå at vi nok underestimerer betydningen av klasse for minoritetsungdommenes deltakelse på forskjellige arenaer

Klassebakgrunn er interessant i seg selv, men som antydnet over også viktig her fordi det er en annen klassemessig fordeling blant ungdom med innvandrerbakgrunn.

Sosial bakgrunn etter foreldres fødested 2002. Prosent

	Norge	Vestlige land	Ikke-vestlige land	Totalt
Høyere og administrative stillinger	14	14	8	13
Teknisk/økonomiske mellomlag	18	20	7	17
Humanistiske/sosiale mellomlag	14	22	11	14
Lavere funksjonærer	9	6	8	9
Primærnæring	6	2	1	33
Arbeidere	33	29	37	5
Uoppgitt	7	8	28	8
Totalt	100	100	100	100
N	10746	87	554	11 406

46 prosent av de norske og 56 prosent av ungdommene med foreldre fra et annet vestlig land enn Norge havner i mellomlagene eller på det høyere administrative nivået. Dette samme gjelder for 26 prosent av ungdommene med foreldre født i et ikke-vestlig land. Betydningen av å skille mellom disse to gruppene av unge med innvandrerbakgrunn skulle være klar.

TEMA 1: ENDRINGER FRA 1992 TIL 2002 I UNGDOMS DELTAKELSE FRILUFTSLIV

Spørreskjemaet inneholder spørsmål om fem ulike former for friluftsliv. Ungdommene ble bedt om å svare på hvor ofte de «går på tur i skog og mark», «går på skitur i skog og mark», «går på bær eller sopptur», «drar på fisketur» og hvor ofte de «kjører snowboard». For alle variablene er svaralternativene, «Sjeldent eller aldri», «Sjeldnere enn en gang i måneden», «En eller et par ganger i måneden», «Omtrent en gang i uka» og «Flere ganger i uka». I tabellen nedenfor presenteres fordelingene på de fire variablene.

Prosentvis fordeling på ulike friluftaktiviteter 2002. Prosent

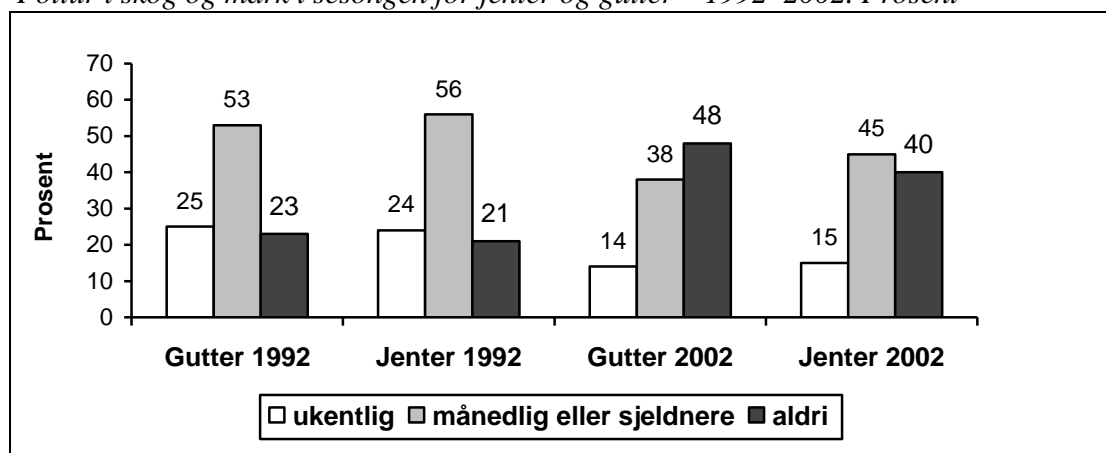
Fottur i skog og mark	Skitur i skog og mark	Bær- og sopptur	Fiske- tur	Snow-board
-----------------------	-----------------------	-----------------	------------	------------

Flere ganger i uka	5	4	1	4	9
Omtrent 1 gang i uka	10	8	3	6	8
En eller et par ganger i måneden	18	15	8	13	15
Sjeldnere enn 1 gang i måneden	23	18	18	20	14
Aldri eller nesten aldri	44	55	70	56	54
Totalt	100	100	100	100	100
N	11053	11060	11019	11019	11061

Vi ser at turer i skog og mark er den mest utbredte friluftslivsaktiviteten. Mindre enn halvparten (44 prosent) svarte at de sjeldent eller aldri deltar. Det er ikke vanlig at ungdom er veldig aktive turgåere. 15 prosent oppgir at de går turer i skog og mark en eller flere ganger i uka. Men et flertall tar seg altså en tur av og til. Sammenligner vi med snowboard, som var blant de mest utbredte formene for uorganisert idrettsutøvelse, ser vi at det er færre som aldri eller nesten aldri har gått på tur i skog og mark. Norske ungdommer går fremdeles på tur.

Selv om norske ungdommer fremdeles går på tur har det vært en tilbakegang i løpet av tiårsperioden. Vi sammenligner tallene for 1992 og 2002 i figuren under. Snowboard er ikke med i sammenligningen fordi det ikke ble spurt om denne aktiviteten i 1992.

Fottur i skog og mark i sesongen for jenter og gutter – 1992–2002. Prosent

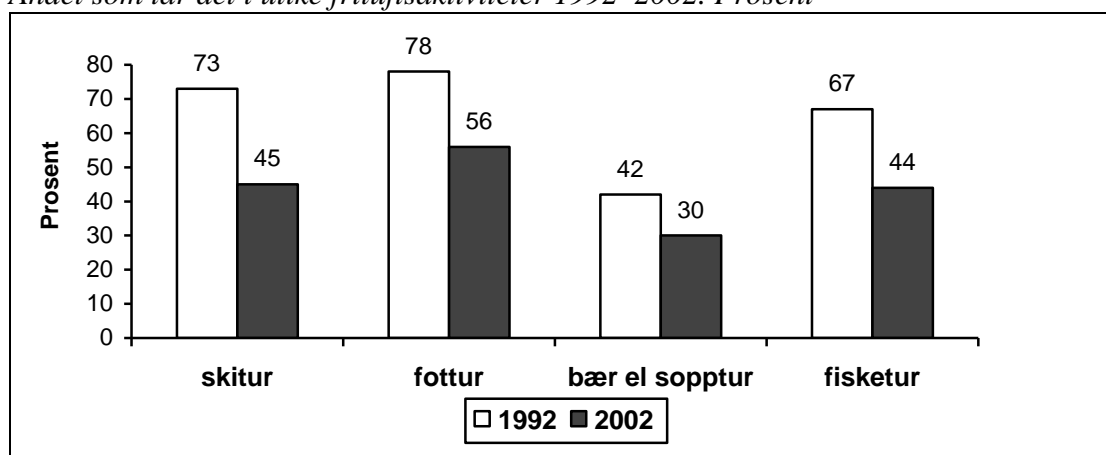
Note: Figuren er også presentert i artikkelen Ungdom og tradisjonell bruk av naturen (Øia og Strandbu 2004)

De aktive turgåerne som er ute en eller flere ganger i uka, er i tidsperioden fra 1992 til 2002 redusert fra 25 til 14 prosent for guttene og fra 24 til 15 prosent for jentene. Samtidig har det vært en tydelig nedgang også i gruppa som svarer at de er ute på tur en eller et par ganger i måneden eller sjeldnere. Andelen som «aldri eller nesten aldri» er på tur er doblet både blant jenter og gutter – fra 23 prosent til 48 prosent blant guttene og fra 21 til 40 prosent blant jentene.

Men selv om det har vært en nedgang i ungdoms interesse for turlivet, viser undersøkelsen at det fremdeles er mange (nesten 60 prosent) som går på tur. De andre formene for friluftsliv har også rimelig stor oppslutning. Unntaket er kanskje bær og sopptur. To tredjedeler av de unge oppgir at de sjeldent eller aldri plukker bær og sopp. Mens fisketur og fremfor alt skitur fremdeles er ganske vanlig blant norske ungdommer. Også her ser vi imidlertid en tilbakegang gjennom de

siste 10 årene. Figuren under viser prosentandelen i 1992 og 2002 som går på skitur, fottur, bær eller sopptur og til slutt fisketur.

Andel som tar del i ulike friluftaktiviteter 1992–2002. Prosent

Note: «tar del i» omfatter her alle de som **ikke** har krysset av for at de «aldri eller nesten aldri» tar del i aktiviteten.

For alle de fire måtene å drive friluftsliv som er målt i denne undersøkelsen har det vært en nedgang i aktivitetsnivået blant ungdom fra 1992 til 2002. Størst har nedgangen vært for skiturer. I 1992 svarte 27 prosent av ungdommene at de aldri eller nesten aldri gikk skiturer. I 2002 var denne andelen økt til 55 prosent.

Tradisjonell bruk av natur til ulike former for friluftsliv har i tiårsperioden fra 1992 til 2002 gått markert tilbake blant norsk ungdom. Dette er i tråd med det Vaage (1999) finner i sin sammenligning av SSBs Levekårsundersøkelser med friluftslivsundersøkelsen fra 1970: Det har vært en nedgang i tradisjonelle friluftaktiviteter blant ungdom, ikke blant voksne (Vaage 2004: 28-29). Når det gjelder nye former for friluftsliv som frikjøring på ski ved anlegg og i fjellet, fjellklatring, juvvandring, rafting, elvepadling og skiseiling er derimot de unge overrepresentert (Bischoff & Odden 2003). Om deltaking i de nye formene for friluftsliv representerer en videreføring eller et brudd på friluftslivets kulturelle mening og verdier, er et annet spørsmål (jf. Vorkinn, Riese et al. 2000). Det spekuleres i om populariteten til aktiviteter som snowboard gir uttrykk for en mer grunnleggende endring i retning av at individets lek og utfoldelse blir mer sentralt – og at hensynet til, og opplevelsen av, naturen blir mer underordnet (jf. Vorkinn m.fl. 1997: 98). I Ung i Norge-materialet finner vi imidlertid at langt flere av de aktive snowboardkjørerne enn av andre ungdommer driver med de tradisjonelle formene for friluftsliv (Øia & Strandbu 2004). I en kvalitativ undersøkelse fant Ese (2004) at tradisjonelle friluftslivsverdier står sterkt blant sentrale aktører i snowboardmiljøer.

TEMA 2: HVEM DRIVER MED FRILUFTSLIV?

Torsdag 4/11-04 presenterte Aftenposten tall fra statistisk sentralbyrå (SSB) som fortalte at folk med høy utdanning og gode inntekter trener mer og er flittigere brukere av *Marka* enn folk med lavere utdanning og lavere inntekter (Vaage 2004). Reportasjen inneholdt også intervjuer med personer som kunne stå som eksempler på de statistiske funnene. En høy tjenestemann i det offentlige og en kvinnelig student fortalte om hvor viktig trening og friluftsliv var for dem

personlig og om hvordan det også ga dem krefter i en hektisk hverdag. Gjennom tallene og intervjuene tegnet avisoppslaget et bilde av markabrukeren som en ressurssterk person med klar tilhørighet i de øvre sjiktene av det norske samfunnet.

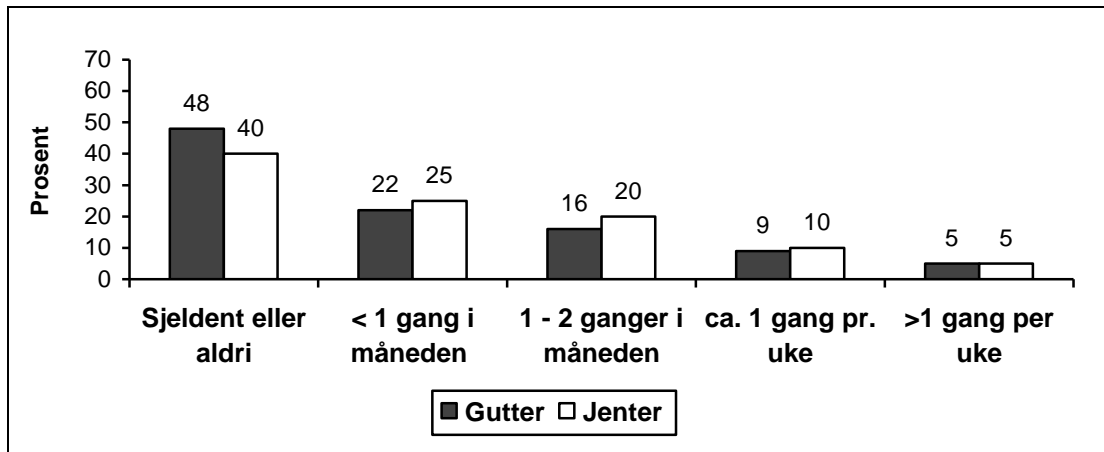
Høsten 2004 publiserte Tormod Øia og Åse Strandbu artikkelen *Ungdom og tradisjonell bruk av naturen* (Øia & Strandbu 2004). Artikkelen var, som denne, basert på data fra Ung i Norge 1992 og Ung i Norge 2002. I tillegg til å gi en oversikt over endringer i unges praksis på dette feltet, forsøker Øia og Strandbu å plassere utviklingene i en historisk kontekst. Et hovedfunn er at ungdoms involvering i det tradisjonelle friluftslivet har gått tilbake de ti siste årene. Forfatterne diskuterer også to historiske røtter til det norske friluftslivet. Den ene er en nytteorientert matauktradisjon. Den andre linjen, som er en rekreasjonstradisjon, kom med britiske overklasseturister og ble ført videre av det norske byborgerskapet. I dag, hevder forfatterne, er det ikke lenger empirisk grunnlag for å opprettholde et strengt skille mellom de to tradisjonene. Men som meningsdimensjoner lever de trolig videre. Slik kan det også hende at det går en kulturhistorisk linje fra britiske overklasseturister via et norsk byborgerskap til dagens utøvere slik de framstår i SSB's statistikk.

Er det slik, også blant ungdom, at aktive utøvere av friluftsliv hører til i samfunnets øvre sjikt? Hvordan varierer praksis med kjønn, alder, sosial klasse, skoleprestasjoner, bosted og etnisk bakgrunn? For å lette framstillingen valgte vi å konsentrere presentasjonen rundt friluftaktiviteten som flest er aktive i – turer i skog og mark. I tillegg til å ha høy prevalens er variabelen også sterkt korrelert med de andre målene for friluftsliv (Skitur Pearson korrelasjon 0,608,/ Bærtur Pearson korrelasjon 0.51). Det kan se ut til at unntaket er fisketur (Pearson korrelasjon 0,384), men det relativt lave statistiske samsvaret mellom fisketur og vanlig tur skyldes at fisketur er betydelig mer lavfrekvent enn turer i skog og mark. En enkel krysstabell viste at 80 prosent av de som aldri går på tur i skog og mark i tillegg holder seg helt unna fisketurer. Alt i alt gir det trolig et brukbart bilde av unges friluftslivsvaner å bare studere turer i skog og mark. Nedenfor kommer vi noen steder til å operere med en såkalt dikotom eller todelt variabel. I de tilfellene har vi gruppert de som aldri og de som sjeldnere enn en gang i måneden går på tur i skog og mark sammen i kategorien «driver ikke friluftsliv», og de som går oftere enn en gang i måneden i kategorien «driver friluftsliv».

Kjønn og alder

Er det, som vi har sett at det er når det gjelder idrett, kjønnsforskjeller når det gjelder de unges deltagelse i friluftsliv? Nedenfor presenteres en figur hvor gutter og jenters turaktivitet sammenlignes. Vi ser at blant de helt inaktive er guttene i flertall, mens jentene i noe større grad rapporterer at de hører med blant de som en sjelden gang tar en tur i skog og mark. Blant de mest aktive, som går tur en gang i uka eller mer, er det ingen kjønnsforskjeller.

Turaktivitet etter kjønn. Prosent

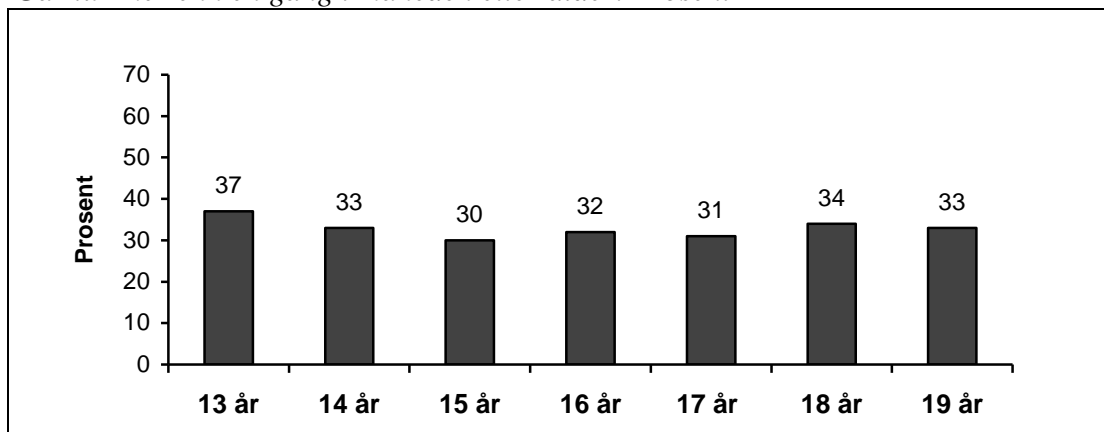

Note: Pearson $\chi^2 = 707,35$; $p < 0,001$

Tallene gir ikke grunnlag for å hevde at denne formen for friluftsliv varierer med kjønn i særlig grad. Ser vi på fisketurer endrer bildet seg. Mens nesten 15 prosent av guttene forteller at de drar på fisketur en eller flere ganger i uka, gjelder det samme bare 5 prosent av jentene. Samtidig sier nesten 70 prosent av jentene at de aldri drar på fisketur, mens bare 45 prosent av guttene er så fremmede for fritidsfiske. Fisketurer er hva vi kan kalle en gutteaktivitet.

Frafallet fra den organiserte idretten løper gjennom hele ungdomstida (Krange og Strandbu 2004). En del av tendensen skyldes trolig unges behov for autonomi. Særlig gjaldt dette den organiserte idretten som nok kan framstå som uforenlig med løsrivelse og selvstendig definering av hvordan fritida skal benyttes. Hvordan faller friluftsliv inn i denne formasjonen?

Går tur mer enn en gang i måneden etter alder. Prosent

Note: $\chi^2 = 60,59$, $p < 0,001$

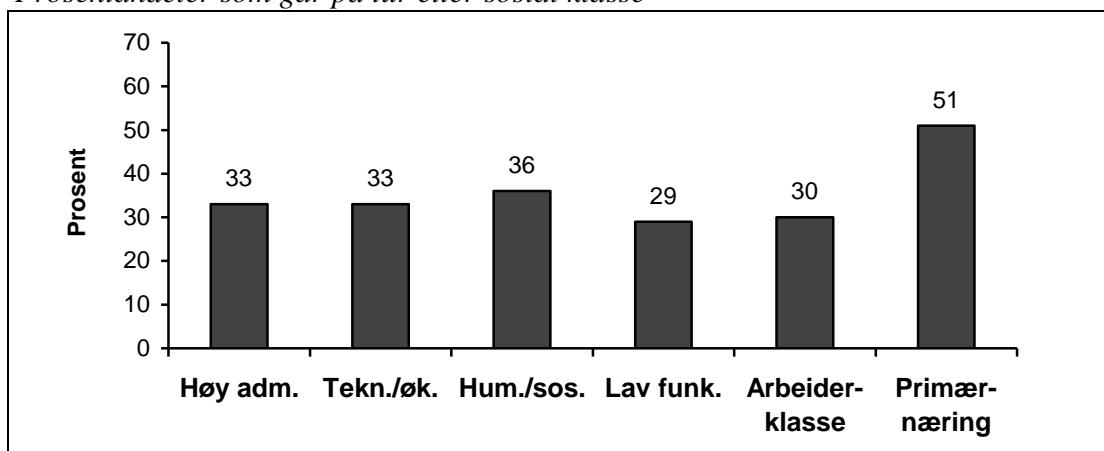
Sammenheng mellom alder og aktivitet er ikke særlig sterk. Vel er andelen aktive noe større blant de helt yngste, men hovedinntrykket er at aktiviteten er på omtrent samme nivå for alle aldersgruppene. I figuren er det den dikotome variabelen som presenteres, men bildet er det samme om vi legger den femdelte skalaen til grunn. Kanskje noe av bakgrunnen er at friluftsliv i motsetning til organisert idrett både kan være voksenstyrt og egenstyrt. Blant de yngste er det trolig oftest foreldrene som tar initiativ, samtidig er det å gå på tur en form for praksis som man også kan utvikle sammen med jevnaldrende. I en undersøkelse av storbyungdoms forhold til natur og friluftsliv, var naturen som en egnet arena for morsomt samvær med andre ungdommer en av de viktigste grunnene de unge oppga til at de dro på turer (Strandbu 2000).

Når det gjelder de andre formene for friluftsliv er det en noe sterkere tendens til at aktiviteten er avtagende etter hvert som alderen øker, selv om også disse formene for friluftsliv har en relativt høy grad av aldersstabilitet. Skal vi legge vekt på noe når det gjelder aldersvariasjon må det være at kurven som stolpediagrammene danner tenderer mot en u-form. Midt i tenårene er de unge minst aktive. Kanskje ser vi spor etter overgangen fra en type turkamerat til en annen – fra foreldre til jevnaldrende venner? En annen mulig forklaring er knyttet til skjevheter i utvalget. Blant de eldste er gutter i yrkesutdanning underrepresentert og hvis turgåning er forbundet med akademiske prestasjoner kan det gjøre utslaget.

Sosial klassebakgrunn

Uansett hvor du bor i Norge er friluftsliv – i alle fall i form av turer i skog og mark – tilgjengelig uten at store kostnader er forbundet med aktiviteten. Når det gjelder mulighetene for å komme seg på tur er det derfor neppe slik at klassebetingede budsjettskranker setter grense for folks aktivitet. Men som vi har sett har klassebegrepet også en kulturell side, slik som for eksempel Øia og Strandbu peker på i sin artikkel. I norsk språk finnes for eksempel begreper som «Nikkersadelen», som nettopp peker på sammenhengen mellom turaktiviteter og en bestemt sosial posisjon. Hvordan står det til med slike skillelinjer i dag? Er det nikkersadelens barn som er mest aktive turgåere. Vi begynner med det generelle målet for sosial klasse, variabelen som tar utgangspunkt i fars yrke, og viser andelen som svarer at de går på tur (som har oppgitt svaralternativet «sjeldnere enn en gang i måneden» eller hyppigere).

Prosentandeler som går på tur etter sosial klasse

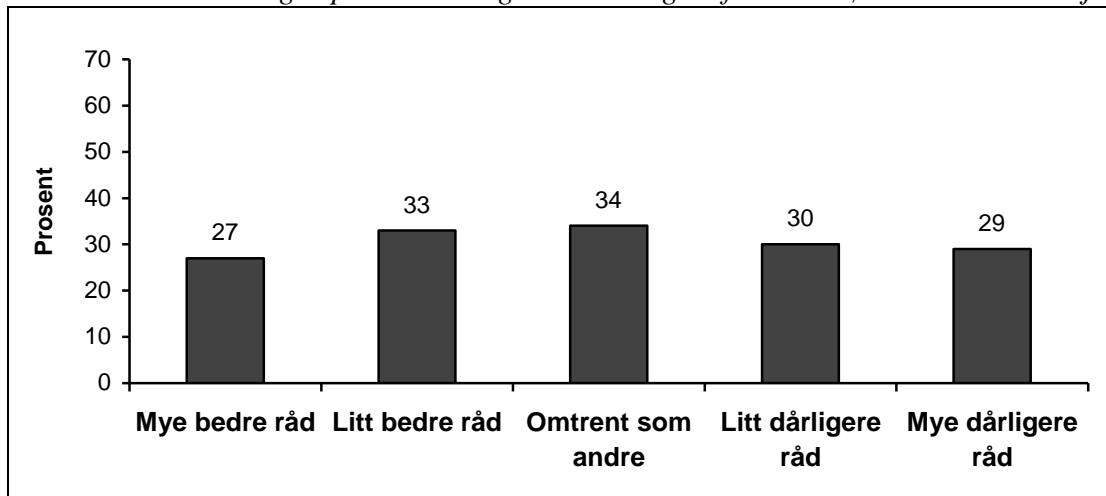

Note: $\chi^2 = 184,77$, $p < 0,001$

Figuren viser at det er en gruppe som skiller seg ut ved at særlig mange er aktive turgåere – nemlig unge med bakgrunn fra primærnæringene. Det kan finnes noen kulturelle grunner til det. I tråd med friluftslivets tradisjonelle meningsdimensjoner, kan det tenkes at «bondebefolkningen» mer enn andre yrkesgrupper er bærere av friluftstradisjonen. En annen og mer sannsynlig grunn er at en ekstra stor andel av unge fra primærnæringene bor nær natur. Når det gjelder de andre gruppene ser vi at det er en lavere andel blant ungdom som har vokst opp i klassen av lavere funksjonærer og arbeidere som er aktive turgåere. Også dette funnet svarer til det Øia og Strandbu fant å gjelde friluftslivet generelt. De knytter funnet til den delen av friluftstradisjonene som byborgerskapet har ført videre. Det er altså ting som tyder på at variasjonen i friluftaktiviteten har å gjøre med kulturelle forskjeller i det norske samfunnet.

Nedenfor presenteres en analyse hvor den dikotome turvariabelen sees i sammenheng med de unges oppfatning av familiens økonomiske situasjon.

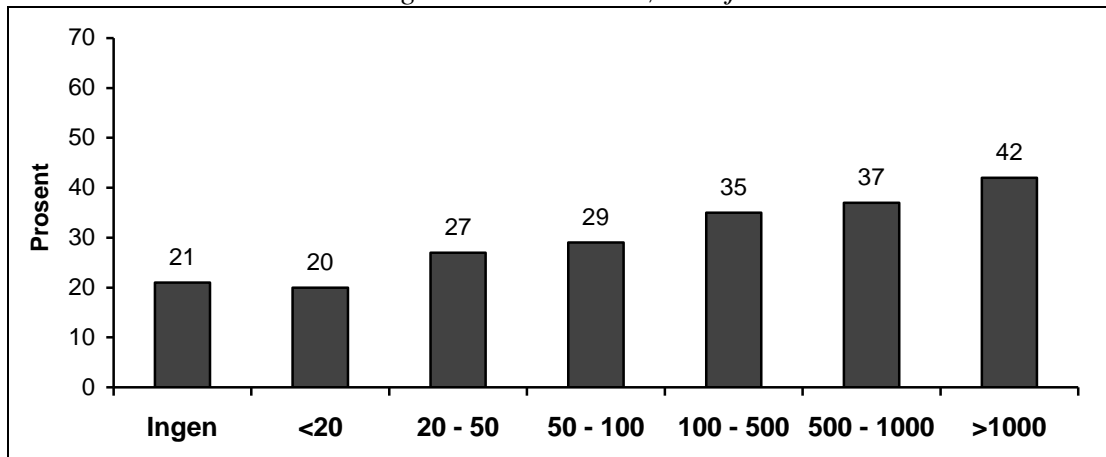
Prosentandeler som går på tur etter egen vurdering av familiens økonomiske situasjon

Note: $\chi^2 = 17,8$, $p < 0,001$.

Figuren viser at det ikke er noen lineær sammenheng mellom vurderingen av familiens økonomi og turaktivitet. I tråd med antagelsen over kan vi konkludere med at unge folks turaktivitet er lite forbundet med familiens økonomi. Hva så med familiens kulturelle ressurser? Er det å gå på tur forbundet med høy kulturell kapital? For å besvare spørsmålene benytter vi en røff indikator på kulturelle ressurser hjemmet. De unge blir bedt om å estimere hvor mange bøker de har hjemme. Resultatene vises i figuren under.

Prosentandel som er aktive turgåere etter antall bøker hjemme

Note: $\chi^2 = 130,2$, $p < 0,001$

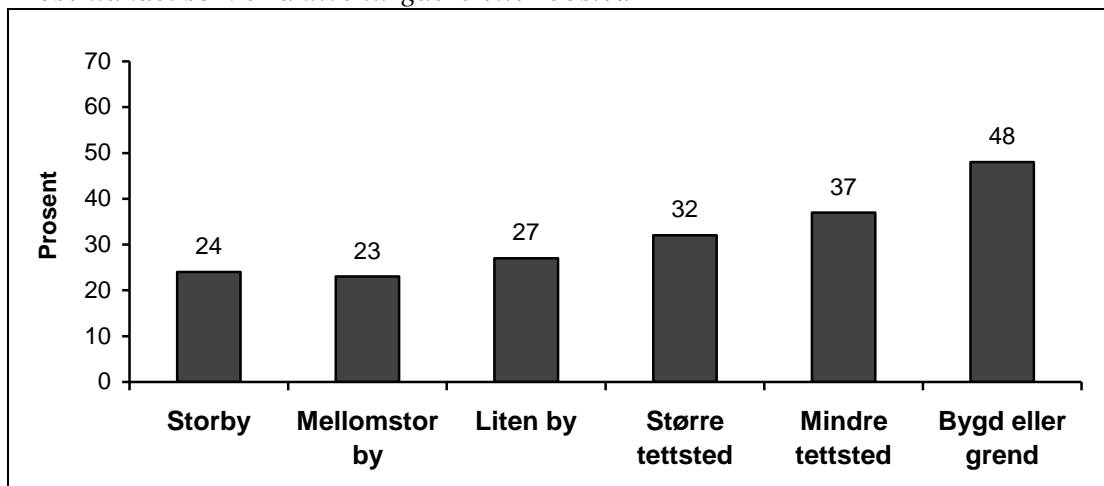
Her ser vi at en klar sammenheng. Jo flere bøker man estimerer å ha hjemme, jo større er sannsynligheten for at man er aktiv turgåer. I statistisk forstand er sammenhengene sterke. Situasjonen er med andre ord den at variabelen som gir et enkelt mål på familiens kulturelle ressurser skiller bedre enn målet for familiens relative økonomiske situasjon, når det gjelder unges turaktivitet. Vi har tidligere framholdt at begrepet om sosial klasse er flerdimensjonalt og at to viktige dimensjoner er økonomi og kultur. Det virker rimelig å konkludere med at den kulturelle dimensjonen ved klassebegrepet – kulturell kapital – betyr mer for unges

friluftslivsaktivitet enn inntektsmessige klasseforskjeller. Funnene er i tråd med hva vi antok ut fra faktumet at det er gode gratis turmuligheter nesten alle steder i Norge. Samtidig står de også godt til tolkningen som legger vekt på at en friluftstradisjon som er båret oppe av byborgerskapet i Norge, fremdeles er virksom.

Bosted

I forrige avsnitt så vi at unge fra primærnæringene er særlig aktive turgåere. Som nevnt er en sannsynlig forklaring at unge som vokser opp med foreldre som er bønder eller fiskere er bosatt slik at de har særlig god tilgjengelighet til turer i skog og mark. I dette avsnittet skal vi undersøke om det virkelig forholder seg slik. En alternativ forklaring kan være at folk i landbruk og fiske har en særlig affinitet for nasjonale tradisjoner og at friluftslivet er en slik tradisjon. Igjen skal vi bruke variablene som er basert på spørsmålet «hvor bor du?». Resultatet finnes i figuren under.

Prosentandel som er aktive turgåere etter bosted

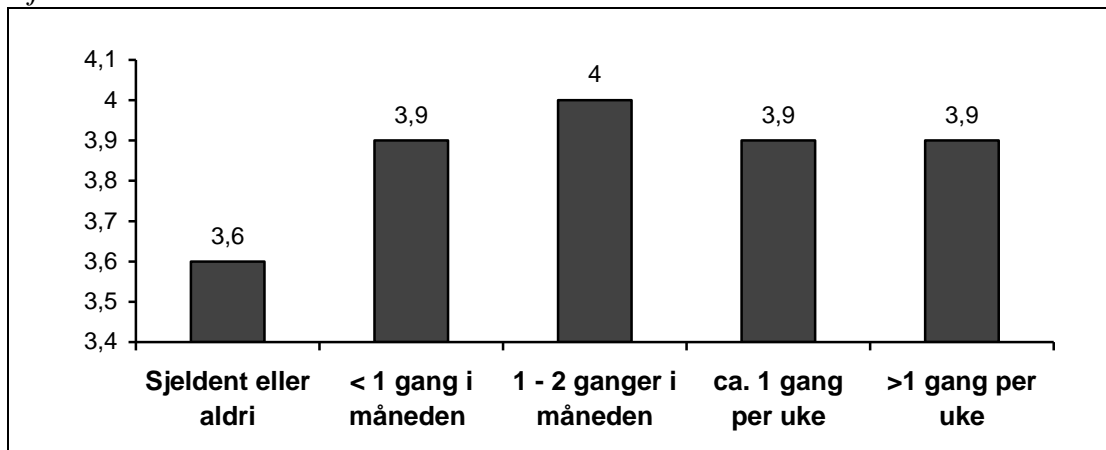

Note: $\chi^2 = 482,63$, $p < 0,001$

Figuren viser at det ikke er noen forskjell mellom ungdom fra en stor eller en mellomstor by, ellers viser det seg at andelen som er aktive turgåere stiger jo mindre sted den unge bor. Tilgangen til natur er den sannsynlige og mest åpenbare grunnen til dette.

Utdanningsplaner og skoleprestasjoner

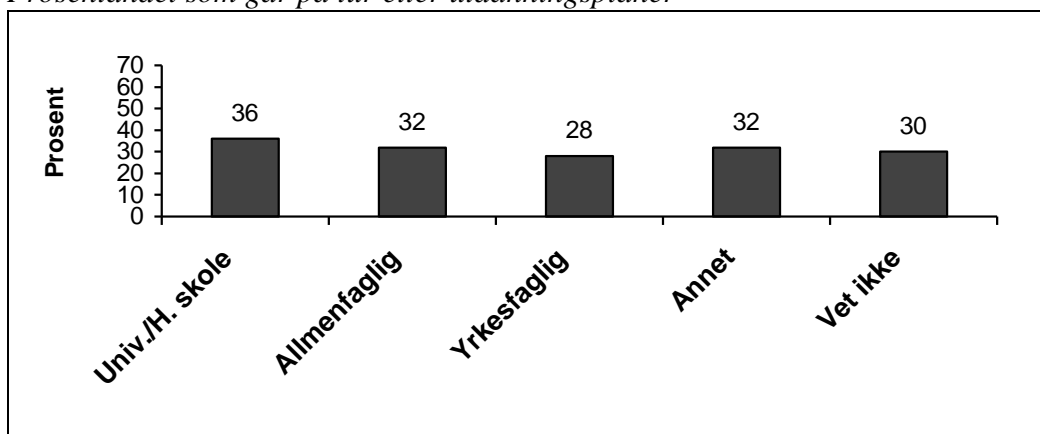
Vi har til nå vist at friluftsliv har feste i klassestrukturen. Ungdom fra middelklassene og høyere administrative lag er noe mer aktive enn barn av lavere funksjonærer og arbeiderklassens unge. Vi vet også at mellomlagene unge gjennomsnittlig gjør det bedre på skolen og at de jevnt over har høyere utdanningsmål enn andre unge. Derfor er det grunn til å anta at også friluftsliv er forbundet med skoleprestasjoner og utdanningsplaner. Nedenfor undersøker vi en slik hypotese. I figuren under vises gjennomsnittsskårene på karaktermålet mot de ulike nivåene for turaktivitet.

Gjennomsnittskarakter etter turaktivitet. Prosent

Note: F 84,91, $p < 0,001$

Tallene forteller at det bare er en gruppe som skiller seg negativt ut og det er de som aldri går på tur. Mot en gjennomsnittskarakter nær 4 for de resterende gruppene, har de som aldri går på tur 3,6. Som tilfellet var når det gjaldt organisert idrett skjuler også disse målene en bestemt form for spredning. Blant 361 elever som hadde gjennomsnittskarakteren to var det 228 som aldri går på tur. I denne gruppen av elever med svake skoleprestasjoner var det med andre ord 63 prosent som aldri går på tur. I den samme gruppa var det 38 personer (10 prosent) som går på tur en eller flere ganger i uka. Nå er det mange flere som aldri går på tur enn som går mer enn en gang i uka, men poenget kommer fram når vi sammenligner med gruppen som fikk karakteren fem eller bedre. I denne gruppen som består av 1030 personer var det 305 som aldri går på tur. Det utgjør 30 prosent. Samtidig var det 199 personer som går på tur mer enn en gang i uka. Det utgjør 19 prosent. En betydelig del av den observerte gjennomsnittsforskjellen oppstår altså i ytterkant av karakterskalaen.

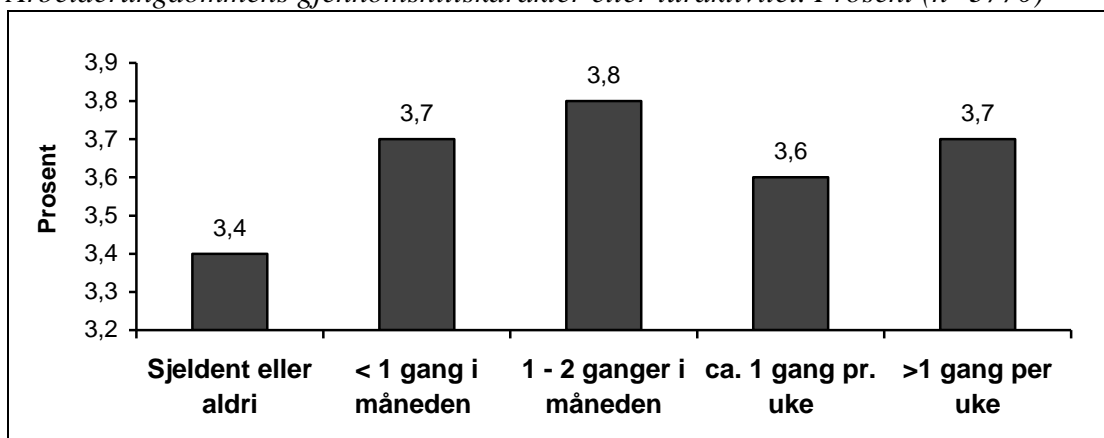
Selv om sammenhengene over er sterke og klare i statistisk forstand, kan de virke tilfeldige og teoretisk meningsløse. Årsakssammenhengen er på ingen måte klar. Kan høy turaktivitet føre til gode karakterer, eller omvendt? Neppe helt direkte, men sammenhengene er likevel sosiologisk interessante. Noe av bakgrunnen her kan være at gode skoleprestasjoner og aktivt friluftsliv henger fast i samme type livsførsel – en livsførsel eller livsstil som har best vilkår i de sosiale mellomlagene. Hvis det er tilfelle kan vi, ut fra et enkelt prinsipp om sosial reproduksjon, tenke oss at friluftslivsaktivitet også peker framover mot de unges framtidige tilpasning i det norske samfunnet. Vi stiller spørsmål om hvordan turaktivitet henger sammen med de unges utdanningsplaner, og resultatet presenteres i figuren under.

Prosentandel som går på tur etter utdanningsplaner

Note: $\chi^2 = 158,56$, $p < 0,001$.

Mønsteret gjentar seg. De som sikter mot høyere utdanning er oftere aktive turgåere. De som sikter mot yrkesfaglig utdanning har lavest tilbøyelighet til å gå på tur. Prosentdifferansen mellom disse gruppene er åtte prosentpoeng. I dette tilfellet innbærer det at det er 30 prosent flere aktive turgåere blant de med planer om utdanning på høyskole og universitetsnivå enn det er blant de med planer om å ta praktiske yrkesfag. Også i denne analysen framstår dagens unge som befolkningen ellers. I SSBs levekårsundersøkelse oppga 67 prosent av de med grunnskole som høyeste fullførte utdanning at de går på tur i skog og mark, mot 96 prosent av de med høyere utdanning (Vaage 2004).

Konklusjonen synes klar: Friluftsliv, her målt gjennom et enkelt spørsmål om hvor ofte unge går på turer i skog og mark, har sterkest feste i de øverste sjiktene av samfunnet. Men det må understrekes at det ikke er noen determinisme i dette. I alle samfunnsgrupper finnes det eksempler på ungdom som er aktive utøvere av forskjellige former for rekreasjon i naturen. Når vi likevel legger vekt på forskjeller som på øyemål kan synes små og ubetydelige, har det å gjøre med hva vi kan kalle friluftslivets sosiale kulturelle funksjoner. En enkel analyse kan illustrere poenget: Nedenfor har vi delt ungdommen med arbeiderklassebakgrunn inn i grupper etter hvor ofte de går på tur og sammenlignet gjennomsnittskarakterene.

Arbeiderungdommens gjennomsnittskarakter etter turaktivitet. Prosent (n=3770)

Note: $F = 26,99$, $p < 0,001$

Her ser vi at det er en positiv sammenheng mellom turaktivitet og skolekarakterer også innenfor arbeiderklassen. Vi kan se på friluftsliv som en kulturell ressurs på linje med for eksempel andre elementer i det som vi har kalt kulturell kapital.

Majoritet – minoritet

På Frifos hjemmesider springer for tida denne notisen leseren i øyet:

Friluftsliv som dagligliv

Som "friluftslivminister" vil hun sørge for at friluftsliv bli en viktig del av folks hverdagliv. - Det skal være lett å komme ut i naturen. Vårt mål er at alle som bor i byer og tettsteder daglig skal ha tilgang til marka, sier Helen Bjørnøy i et intervju i Dagsavisens friluftsbilag.

- Friluftsliv er helsefremmende og trivselskapende og fungerer godt som et sosialt lim, fastslår Bjørnøy, og fremhever betydningen av marka og andre friluftsområder som trygge og sosiale møte-plasser.

Det er stor interesse for hvordan innvandrere forholder seg til norsk friluftsliv, men lite forskning er gjort i Norge. Nedenfor følger et lite bidrag.

Til innvandrerbefolkningen regnes gjerne personer med to foreldre født i utlandet (jf. Statistisk sentralbyrå). Tidligere var det vanlig å snakke om barn født i Norge av innvandrere som «andre generasjons innvandrere». Denne språkbruken ser vi sjeldnere nå. I den nye stortingsmeldingen om integrasjon hvor forskjellen mellom innvandrere og barna de har født og oppdratt i Norge vektlegges, brukes for eksempel termene *innvandrere* og *etterkommere* (Kommunal- og regionaldepartementet 2004). Benevnelsene er også brukt i nyere publikasjoner fra Statistisk sentralbyrå (Østby 2004). I Ung i Norge 2002 er fødested og tidspunkt for flytting til Norge for ungdom med innvandrerbakgrunn som vist i tabellen nedenfor.

Ungdom med innvandrerbakgrunn etter fødested og tidspunkt for flytting til Norge. Prosent

Født i Norge	37
Flyttet til Norge før fylte 7 år	31
Flyttet til Norge etter fylte 7 år	33
Totalt	101
N	632

Når det gjelder barn og ungdom er det ikke alltid relevant å skille mellom innvandrere og etterkommere, og vi har vurdert det som lite formålstjenlig for vårt siktemål. I denne rapporten vil begge grupper inkluderes i det vi kaller *ungdom med innvandrerbakgrunn*. Dette begrunnes med at en viktig problemstilling er om det er minoritetssituasjonen eller sosiale og økonomiske forhold som har betydning for om de unge blir med i et idrettslag, og for valg av andre former for fysisk aktivitet. Fartstid i Norge kan ha betydning, men det kan også en rekke andre forhold. Med denne problemstillingen blir det ikke interessant å skille mellom de som er født i Norge og de som har kommet til landet som barn eller ungdom.

I Statistisk sentralbyrås levekårsundersøkelser rapporterer litt over halvparten (54 prosent) av innvandrerne, og i overkant av 80 prosent av majoritetsbefolkningen å ha gått fotturer eller skitur

i skog og mark, eller på fjellet i løpet av det siste året (Blom og Ritland i (Vassenden 1997). I en undersøkelse av Osoulungsdoms forhold til naturen oppga i overkant av 40 prosent av de unge fra majoritetsbefolkningen at de hadde vært på tur i skog og mark sist måned, mot i overkant av 20 prosent av de unge med foreldre fra ikke-vestlige land. Det var ikke betydningsfulle forskjeller mellom ungdom med foreldre fra Norge og ungdom med bakgrunn fra andre vestlige land. Undersøkelsen viste også at mange unge med innvandrerbakgrunn bruker skogen som fritidsarena. Nesten hver tiende ungdom med foreldre fra land i Asia eller Afrika oppga at de hadde vært tre eller flere turer i skog og mark den siste måneden (Strandbu 2000).

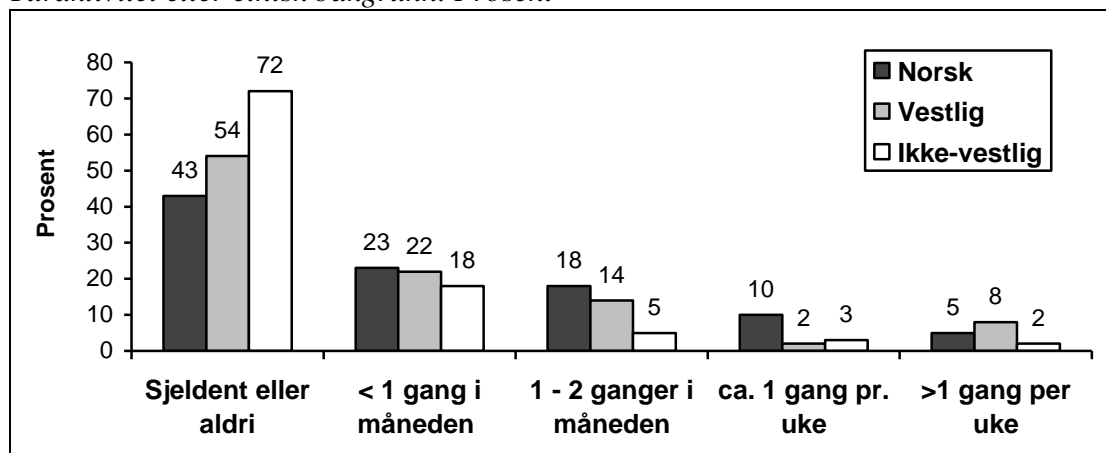
Om analysene av innvandreres forhold til norsk natur er få, har flere samfunnsforskere med utenlandsk opprinnelse uttalt seg om det norske friluftslivet. Sosialantropologen Long Litt Woon som opprinnelig er fra Malaysia, forteller om sitt møte med den norske naturkulturen i artikkelen «Hvordan jeg lærte å gå på tur» (Long Litt 1993). I utgangspunktet forsto hun lite av den norske turtradisjonen. Etter hvert kom hun til følgende forståelse: Meningen med en tur for mange nordmenn er at anstrengelsen skal gi god samvittighet, en skal få trekke sunn frisk luft og at naturen gir fred og ro og etterlengt stillhet. Også andre med innvandrerbakgrunn har beskrevet norsk naturforståelse som særpreget og eksotisk. Witoszek (1998) er den som går lengst i en slik retning. Hun kritiserer tanken om at dagens norske holdninger til naturen stammer fra det 19. århundres «naturromantikk». Hun sporer røttene til nordmenns holdning til naturen tilbake til norrøne myter. Sosialantropologen Archetti (1984:46), som er fra Argentina, medgir etter mange år i Norge «at 'å gå på tur' og 'å gå på ski' aldri vil bli en kilde til uhemmet glede for meg» (Archetti 1984:46). Fellesnevneren for Long Litt Woon, Witoszek og Archetti er at de opplever den norske turkulturen som særegen og eksotisk. De understreker hvor fremmed de opplever det norske friluftslivet – og bekrefter dermed synspunktene til dem som gjerne vil forbinde noe særegent norsk med naturdyrking og friluftsliv.

Minoritetsbefolkningens lavere deltakelse i friluftsliv er ikke bare et norsk fenomen. Amerikansk forskning har vist at minoritetsbefolkningen (det er først og fremst den afroamerikanske som har vært studert) er mindre aktiv innen friluftsliv enn den hvite majoritetsbefolkningen. To hypoteser har vært særlig diskutert i den nord-amerikanske litteraturen (Floyd & Gramann 1993). *Marginalitetshypotesen* betoner at minoritetsgruppers relativt lavere deltakelse i utendørsaktiviteter må forstås på bakgrunn av begrensede økonomiske ressurser (Washbourne 1978). *Etnisitetshypotesen* trekker fram kulturelle forhold, og hevder at den lavere deltakelsen er et resultat av forskjeller i verdsetting av friluftsliv, samt ulike sosialiseringsmønstre (Washbourne 1978, (West 1989). Begge hypotesene har støtte i forskning (West 1989). Blant annet har Carr og Williams (1993) vist at etniske forskjeller i deltakelse i friluftsliv holder seg når sosio-økonomiske faktorer trekkes inn. Dersom etnisitetshypotesen skulle ha betydning, ville en forvente at ulike former for tilpasning, særlig i form av kulturell assimilering, ville ha betydning for deltakelse i friluftsliv. Floyd og Gramanns studie (1993) av amerikanere med meksikansk opprinnelse føyer seg inn i et slikt bilde. De fant at rekreasjonsmønsteret, også friluftslivsmønsteret, til sterkt assimilerte amerikanere med meksikansk opprinnelse, var mer likt mønsteret til angloamerikanere enn til amerikanere med meksikansk opprinnelse som var lite assimilert.

Eriksen (1997) har i en hovedfagsoppgave undersøkt friluftsliv som en mulig arena for integrering av innvandrerungdom, basert på intervjuer med elever fra en ungdomsskole nær sentrum av Oslo som har drevet med mange friluftslivsaktiviteter. Halvparten av guttene og ingen av jentene i klassen hadde innvandrerbakgrunn. Eriksen intervjuet guttene i klassen. Ingen av guttene med innvandrerbakgrunn ga uttrykk for at foreldrenes holdninger, religion eller minoritetskulturens verdisyn hindret dem fra å drive med friluftslivsaktiviteter. De opplevde likevel at de hadde flere

hindringer enn de norske guttene – noe som særlig handlet om utstyr og ferdigheter. Særlig ga vinteraktiviteter dårlig mestringfølelse. Uten å hevde at dette er hele historien om den kulturelle bakgrunnens betydning, er det påfallende at guttene ikke selv opplevde sin kulturelle bakgrunn som hinder for deltakelse i friluftsliv. De norske elevene i klassen var derimot av en annen oppfatning. De beskrev i intervjuene at guttene med innvandrerbakgrunn hadde problemer med å være med på turer på grunn av restriktive foreldre, religion og andre kulturelle barrierer. Hvordan står det til med ungdommene med innvandrerbakgrunn i denne undersøkelsen? Går mange av dem på tur i skog og mark?

Turaktivitet etter etnisk bakgrunn. Prosent

Figuren forteller at unge med foreldre fra den tredje verden mye oftere enn unge med foreldre fra Norge er i gruppen som sjelden eller aldri går på tur i skog og mark. Mens nær tre av fire med innvandrerbakgrunn lar være å gå turer gjelder det samme under halvparten av de som har minst en forelder født i Norge.

Ikke overraskende viser vår undersøkelse, som Osloundersøkelsen (Strandbu 2000), at langt flere ungdommer med norskfødte foreldre enn ungdommer med innvandrerbakgrunn har vært på tur i skog og mark. I Eriksens undersøkelse (1997) vektla også ungdommene med innvandrerbakgrunn de sosiale mulighetene friluftslivet tilbyr. Dette samme gjaldt for ungdommer – både fra majoritets- og minoritetsbefolkningen – som ble intervjuet i et prosjekt om storbyungdoms forhold til natur (Strandbu 2000). Den viktigste motivasjonen for å drive med friluftsliv for ungdommene i denne undersøkelsen var at det er morsomt å være sammen med andre på turer, og at naturen innbyr til andre måter å være sammen på. Turlivet innbyr til intenst og morsomt samvær.

Integrering og friluftsliv

Kanskje er interessen for å trekke innvandrerungdom ut i naturen det mest interessante med koblingen friluftsliv og unge med innvandrerbakgrunn. Det er stor interesse for å innvie unge med innvandrerbakgrunn i friluftslivets gleder. Ambisjonene har dels vært å oppdra dem til økt fortrolighet med naturen (Oslo og omegn friluftsråd), og dels å bruke friluftsliv som en aktivitet i integreringssammenheng (Frigo). Dersom det virkelig er noe i forestillingen om det særegent norske ved friluftslivet kunne en kan tenke seg en rekke andre aktiviteter som var mer kulturelt nøytrale og som dermed ville være mer egnet i integreringsøyemed. Idrett er, på tross av noen viktige motforestillinger (Strandbu 2002), en mer iøynefallende arena (Walseth 2004).

Det er også grunn til å være kritisk til en tanke om integrering av innvandrere til det norske samfunn gjennom friluftsliv. Hompland (1995) spør om ikke innvandrere i Norge har nok nytt å sette seg inn i – om de ikke også må lære seg å drive med friluftsliv: «Dei er jo som regel komme hit for å ta del i det moderne liv, ikkje for å øva seg i primitivisme»¹. Som Eriksen (1997:89) nevner, er kanskje friluftslivet så distansert fra andre sider av det moderne livet at en vanskelig kan overføre kunnskap fra friluftslivet til dagliglivet. De fleste av ungdommene som ble intervjuet i en undersøkelse av storbyungdoms forhold til natur (Strandbu 2000), hevdet at de som friluftslivsinteresserte ble oppfatta som kanskje litt på siden av den rådende ungdomskultur. Det kan være at det å drive med tradisjonelle friluftaktiviteter (som fot, ski og båtturer) nettopp ikke er noen god inngangsbillett i et multikulturelt ungdomsmiljø.

Med snowboard og andre mer spektakulære aktiviteter stiller det seg annerledes. Inntrykket fra intervjuene med Osoulungdom (Strandbu 2000) var at snowboard hadde høy stjerne i mange ungdomsmiljøer – også blant ungdom med innvandrerbakgrunn. De aller fleste uttrykte begeistring både for sporten i seg selv og mente at de som drev med dette hadde høy prestisje i ungdomsmiljøer. At det globale og tverrnasjonale er et viktige fundament i kulturene rundt brettsportene (Bäckström 2000) har kanskje også bidratt til at de lettere fanger interesse også blant ungdom med innvandrerbakgrunn. Men også for denne aktiviteten er det færre med innvandrerbakgrunn som er aktive. 32 prosent av de unge med foreldre født i Norge kjører snowboard en gang i måneden eller oftere når det er sesong. Det samme gjelder for 27 prosent av ungdommene med foreldre fra et ikke-vestlig land og 12 prosent av ungdommene med foreldre fra et ikke-vestlig land.

LITTERATURLISTE

- Archetti, E. P. (1984). Om maktens ideologi – en krysskulturell forståelse. *Den Norske væremåten : antropologisk søkelys på norsk kultur*. A. M. Klausen. [Oslo], Cappelen: 193 s.
- Bakken, A. (2003). *Minoritetsspråklig ungdom i skolen: reproduksjon av ulikhet eller sosial mobilitet?* Oslo, Norsk institutt for forskning om oppvekst velferd og aldring.
- Bischoff, A. & A. Odden (2003). Nye trender i norsk friluftsliv – Utvanning eller forsterking av gamle mønstre og idealer? *Rapport fra konferansen Forskning i friluft. Øyer 19.-20. november 2002*: 231-246.
- Bäckström, Å. (2000). *Constructing images of skateboard and snowboard*. The Nordic Youth Research Symposium 2000, «Making and Breaking Borders», Helsinki – Finland.
- Carr, D. S. & D. R. Williams (1993). «Understanding the Role of Ethnicity in Outdoor Recreation Experiences.» *Journal of Leisure Research* 25(1): 22-38.
- Eriksen, J. W. (1997). *Friluftsliv som arena for integrering av ungdom med innvandrerbakgrunn: en kvalitativ undersøkelse om ungdom med innvandrerbakgrunn sitt forhold til friluftsliv, sett i et integreringsperspektiv*. Oslo, Norges idrettshøgskole.
- Ese, Jo (2004). Helser ein enno på framande i fjellet? Nye trendar i den norske naturen. Hovudoppgåve i sosiologi. Inst for sosiologi og samfunnsgeografi. Universitetet i Oslo.
-

- Floyd, M. F. & J. H. Gramann (1993). «Effects of Acculturation and Structural Assimilation in Resource-Based Recreation: The Case of Mexican Americans.» *Journal of Leisure Research* 25(1): 6-21.
- Hoffman, E. (1993). «Kartverk for arbeidsmarkedet.» *Tidsskrift for samfunnsforskning* 34(1): 77-88.
- Hompland, A. (1995). *Friluftsliv – kva skal vi med det? Om friluftslivets egenart og naturverntanken i friluftsliv*, Høgskolen i Nord-Trøndelag, Levanger.
- ILO (1990). *International standard for classification of occupations – ISCO 88*. Geneva, International Labour Office.
- Kommunal- og regionaldepartementet (2004). *Mangfold gjennom inkludering og deltakelse : ansvar og frihet*. [Oslo], Departementet.
- Long Litt, W. (1993). *Norsk friluftsliv sett utenfra : eller: Hvordan jeg lærte å gå på tur. Plan og arbeid*.
- Rossow, I. & A. K. Bø (2003). *Metoderapport for datainnsamlingen til «Ung i Norge 2002»*. Oslo, Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA).
- Skogen, K. (1999). *Cultures and natures: cultural patterns, environmental orientations and outdoor recreation practices among Norwegian youth*. Oslo, Norsk institutt for forskning om oppvekst velferd og aldring.
- Strandbu, Å. (2000). *Storbyungdom og natur : en undersøkelse av Osloungdoms forhold til friluftsliv og miljøproblemer*. Oslo, Norsk institutt for forskning om oppvekst velferd og aldring.
- Vassenden, K. (1997). *Innvandrere i Norge : hvem er de, hva gjør de og hvordan lever de?* Oslo, Statistisk sentralbyrå.
- Vorkinn, M., H. Riese, et al. (2000). *Norsk friluftsliv – på randen av modernisering?* Lillehammer, Østlandsforskning.
- Vaage, O. F. (2004). *Trening, mosjon og friluftsliv : resultater fra Levekårsundersøkelsen 2001 og Tidsbruksundersøkelsen 2000*. Oslo, Statistisk sentralbyrå.
- Walseth, K. (2004). «En problematisering av idretten som arena for integrasjon av etniske minoriteter.» *idrottsforum.org*(27. januar).
- Washbourne, R. F. (1978). «Black Under-Participation in Wildland Recreation: Alternative Explanations.» *Leisure Sciences* 1(2): 11-28.
- West, P. C. (1989). «Urban Region Parks and Black Minorities: Subculture, Marginality, and Interracial Relations in Park Use in the Detroit Metropolitan Area.» *Leisure Sciences* 11: 11-28.
- Witoszek, N. (1998). *Norske naturmytologier : fra Edda til økofilosofi*. Oslo, Pax.
- Øia, T. & Å. Strandbu (2004). «Ungdom og tradisjonell bruk av naturen.» *Tidsskrift for Ungdomsforskning* 4(2): 33-53.
- Østby, L. (2004). *Innvandrere i Norge – hvem er de, og hvordan går det med dem?* Oslo, Statistisk sentralbyrå Avdeling for personstatistikk